

**DORIXONA UKROPI –FOENICULUM VULGARE MILL.
(FOENICULUM OFFICINALIS ALL.) DORIVOR UKROPNI
O‘STIRISH TEXNOLOGIYASI**

Sherboyeva Nilufar Bahrom qizi

*O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali “Biotexnologiya” yo‘nalishi
talabasi*

Mamatqulova Iroda Ergashevna

*O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali “Biotexnologiya” kafedrasi
katta o‘qituvchisi*

Annotatsiya: Ma’lumki o’simlik maxsulotlari tarkibida har xil hayotbatbaxsh vitaminlar, oqsil, karbonsuv, efir moylari, shuningdek organizmning hayoti va faoliyati uchun juda zarur bo’lgan tuzlar va muhim biologik faol moddalar mavjud. Dorivor ukrop ham ana shunday o’simliklar qatoriga kiradi.

Kalit so‘zlar: Dorivor ukrop, patsimon, ketma-ket, chiziqsimon, ipsimon, efir moyi, anetal, kumarin, bergapten.

O’simlikning botanik tasnifi: Oddiy fenxel (dorixona ukropi) - *Foeniculum Vulgare* Mill. (*Foeniculum Officinalis* ALL.) selderdoshlar - Apiaceae (soyabonguldoshlar - Umbelliferae) oilasiga kiradi. Ko‘p yillik (plantatsiyalarda ikki yillik qilib o‘stiriladi), bo‘yi 90-200 smga yetadigan o’simlik. Poyasi tik o’suvchi, ko‘p qirrali va sershoxli. Bargi uch-to‘rt marta patsimon ajralgan va qini bilan poyada ketma-ket joylashgan. Barg bo‘laklari ingichka chiziqsimon yoki ipsimon. Gullari mayda, sariq bo‘lib, murakkab

soyabonga to'plangan. Soyabonda o'rama va o'ramacha barglar bo'lmaydi. Kosacha bargi juda mayda, tojbargi 5 ta, otaligi 5 ta, onalik tuguni ikki xonali, pastga joylashgan. Mevasi – qo'shaloq pista. Iyul-avgust oylarida gullaydi, mevasi sentabrda pishadi.[1,2]

Geografik tarqalishi. Yovvoyi holda O'rta Yer dengizi qirg'og'ida o'sadi. Moldova va Ukraina (Xmelnitskiy viloyati) Respublikalarida, Voronej viloyatida, Krasnodar o'lkasida va Shimoliy Kavkazda o'stiriladi.[1]

Kimyoviy tarkibi. Meva tarkibida 3-6,5% efir moyi, 20%gacha yog' va oqsil moddalar bo'ladi. XI DF ga ko'ra, meva tarkibida efir moyi 3% dan kam bo'lmashligi kerak. Efir moyi pishgan va maydalangan mevadani bug'i yordamida haydab olinadi. U rangsiz, yoki och sarg'ish, uchuvchan, arpabodiyon moyi hidini eslatuvchi hidga ega, oldin achchiqroq-yoqimli, so'ngra shirinroq maza beruvchi tiniq suyuqlik. Zichligi 0,960-0,979, refraksiya soni 1,527-1,538, +10°C dan past haroratda efir moyining kristal qismi (stearopteni) – anetol ajraladi. Efir moyi tarkibida 50-60% anetal, 10-20% fenxon ketoni, 10% gacha metilxavikol, oz miqdorda anis aldegid va anis kislota, pinen, fellandren, kamfen va boshqa birikmalari bo'ladi. Dorixona ukropi ildizi tarkibida 5 ta kumarin birikmalari borligi hamda ulardan 2 tasi bergapten va umbel liferon ekanligi aniqlangan.[1,2]

Ishlatilishi. Dorixona ukropining mevasi va preparatlari yuqori nafas yo'llari yallig'langanda balg'am ko'chiruvchi, ich yumshatuvchi hamda el haydovchi dori sifatida me'da-ichak kasalliklari va meteorizm (ichaklarda gaz to'planishi, qorin dam bo'lishi) da ishlatiladi. Ba'zan meva o't pufagi va buyrak toshi kasalligida ham qo'llaniladi. Efir moyi farmatsevtikada miksturalar ta'mini yaxshilash uchun ishlatiladi.[1,2]

Dorivor preparatlari. Meva kukuni (poroshogi) surgi dori sifatida qo'llaniladigan qizilmiya ildizining murakkab kukuni (poroshogi) tarkibiga kiradi. Bundan tashqari, meva el haydovchi, ich yumshatuvchi choylar tarkibiga

kiradi. Dorixona ukropining efir moyidan ukrop suvi tayyorlanadi.[1,2]

Dorivor ukropni o'stirish texnologiyasi Sug'oriladigan dehqonchilik sharoitida dorivor ukrop o'simligini katta maydonlarda ekib o'stirish va undan ko'proq xom-ashyo yetishtirish mutaxassislar oldida turgan dolzarb masalalardan hisoblanadi. Ma'lumki, dorivor ukropning ildiz tizimi o'q ildizli bo'lib, boshqa dorivor o'simliklarga qaraganda tuproqning chuqurroq (55-60 sm) qatlamigacha yetib borishini hisobga olgan holda, unga eng unumdor, mexanik tarkibi o'rtacha, suv bilan yaxshi ta'minlangan, kuzda ekiladigan va haydab ekiladigan yerlarni ajratishni tavsiya qilinadi. Dorivor ukrop issiq va yorug'savar o'simlik bo'lib, uning vegetatsiya davri 120-140 kun davom etadi. O'simlik ekiladigan yerlarni erta kuzda 25-28 sm chuqurlikda haydab qo'yiladi. Haydash oldidan albatta mahalliy o'g'itlardan gektariga 15-20 tonna va 50 kg dan superfosfat o'g'iti bilan oziqlantiriladi. Dorivor ukropni ekish uchun erta bahorda yerlar borona va mola bilan tekislanadi. Begona o'tlarning ildizlaridan tozalanadi. Ekish mart oyining birinchi 10 kunligida sabzavot ekadigan seyalkalar bilan qator, oralarini 60 sm qilib amalga oshiriladi. Urug'larni tuproqning nam qatlamiga 3-4 sm chuqurlikka qadaladi va 1 gektar yerga ekish uchun sarflanadigan me'yori 8-10 kgni tashkil etadi. Urug'larni tuproq yuzasiga bir tekisda tushishi uchun ekish oldidan ular quruq va mayda yog'och qirindisi, go'ng yoki qum bilan aralashtirilib ekiladi. Dorivor ukrop kuzda ekilganda urug'larning bir qismi ko'karadi va to'pbarg tarzida qishlaydi. Erta bahorda ekilganlari 8-9 kunda unib chiqadi. Maysalar unib chiqqandan keyin ko'chat oralari kultivatorlar yordamida yumshatiladi va qo'lda o'toq qilinadi. Vegetatsiya davomida o'simlikni 3-4marta oralari kultivatorlar bilan ishlanadi va 2-3 marta begona o'tlardan tozalanib, yagana qilinadi va har bir metr yerga 10-12 ta o'simlik qoldiriladi. Dorivor ukrop tuplab ketishi natijasida uning oralariga ishlov berishning imkoniyati qolmaydi. Dorivor ukrop o'g'itlarga ancha talabchan

o'simlik hisoblanadi. Ularni o'g'itlash ko'p jihatdan o'tmishdosh ekin turiga, o'g'it me'yori va tuproq unumdorligiga bog'liq. Bu ekinlar erta bahordan jadal o'sa boshlaydi. Ularga o'g'itlash me'yorini belgilashda olinadigan hosil miqdori, o'tmishdosh ekin va tuproq-iqlim sharoitlarini albatta hisobga olishni tavsiya qilinadi. O'simlikni birinchi oziqlantirish maysalar unib chiqqandan keyin gektar hisobiga 50 kg dan azot va 20 kg dan kaliy o'g'iti berishdan boshlanadi. Dorivor ukrop oziqa elementlarga juda talabchan, ayniqsa bu holatni gullash oldidan kuzatish mumkin. Shuning uchun ham ikkinchi oziqlantirishni gullash fazasida gektar hisobiga 50 kgdan azot, 30 kg dan fosfor va kaliy o'g'iti berishni tavsiya qilinadi. Gullash fazasida berilgan o'g'itlar o'simlikni yaxshi o'sib rivojlanishi va baquvvat ildiz otishiga imkoniyat tug'diradi. Oziqlantirish har sug'orishdan oldin amalga oshirilishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Birinchi yili ob-havo va tuproqdagi namlikni hisobga olgan holda 6-7 marta sug'oriladi. Ikkinchi va keyingi yillarda dorivor ukrop ekilgan maydonlar gullash fazasigacha ikki marta gektariga 50 kg dan azot o'g'iti bilan oziqlantiriladi.[1,3]

Xulosa qilib aytganda, o'simlikning dorivorlik xususiyatlari keng ekanligini hisobga olib, uni yetishtirish texnologiyalarini, yangi usullarini ishlab chiqish va eksport qilish bilan birga, uni asrab-avaylash chora tadbirlarini ham ishlab chiqish muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ahmedov, A. Ergashev, A. Abzalov, M. Yulchiyeva, S. Azimboyev, D. Mustafakulov - "Dorivor o'simliklar yetishtirish texnologiyasi" Toshkent 2020-yil (208-211-betlar)

2. X.X. Xolmatov A.I. Krsimov - "Dorivor o'simliklar" Toshkent Ibn Sino nomidagi nashriyot – matbaa birlashmasi (65-67-betlar)

3. E.T. Ahmedov, E.T. Berdiyev – "Dorivor o'simliklarni yetishtirish texnologiyasi" Toshkent- 2017 (77-77- betlar)